

mgr inż. Małgorzata Górka
prof. dr hab. inż. Maria Ruda

Zakład Rolnictwa i Rozwoju Obszarów Wiejskich
PWSZ w Krośnie

Spółdzielcze formy gospodarowania na przykładzie rolniczych spółdzielni produkcyjnych

WPROWADZENIE

Spółdzielczość na świecie odgrywała i odgrywa ważną rolę w rozwoju społeczno-gospodarczym poszczególnych krajów. Ma istotny wpływ na warunki życia wielu milionów ludzi. Również w Polsce spółdzielczość ma swoje tradycje i historię. Jak podaje Brzozowski [2005, s. 7–13], spółdzielnie zdefiniować można jako autonomiczne zrzeszenia osób, które zjednoczyły się dobrowolnie celem zaspokojenia swoich aspiracji i potrzeb ekonomicznych. Podstawą działalności gospodarczej tych jednostek są zapisy ustawy „Prawo spółdzielcze” oraz zarejestrowane statuty. Spółdzielczość nie jest zwykłym biznesem. To zbiorowa zaradność, wspólnotowa forma przedsiębiorczości podporządkowana zaspokajaniu potrzeb swoich członków. To idea zasługująca na promowanie i wsparcie bowiem przyczynia się do budowy lepszego, bardziej przyjaznego ludziom państwa.

Opracowanie ma charakter przeglądu, a podstawowym jego celem jest identyfikacja rolniczych spółdzielni produkcyjnych jako jednej ze spółdzielczych form gospodarowania. Ponadto, w pracy zaprezentowano potrzebę rozwoju spółdzielczości, a także podjęto próbę wskazania kierunków rozwoju działalności rolniczych spółdzielni produkcyjnych w Polsce.

SPÓŁDZIELCZE FORMY GOSPODAROWANIA W POLSCE

Zgodnie z *Raportem o spółdzielczości polskiej* [2010] polski sektor spółdzielczy to prawie 9 tys. czynnych podmiotów gospodarczych, zrzeszających ponad 8 milionów członków i zatrudniających około 400 tys. pracowników.

Okres przejścia od gospodarki centralnie sterowej do gospodarki rynkowej spowodował spadek liczby wszystkich spółdzielni w Polsce. W całym okresie przemian systemowych sektor spółdzielczości zwłaszcza produkcyjnej w na-

szym rolnictwie szybko się kurczył. Był to efekt nie tylko trudnej sytuacji ekonomicznej spółdzielni, wynikającej z gwałtownego pogorszenia się rentowności produkcji rolnej, ale także atmosfery społeczno-politycznej. Bardzo ważnym czynnikiem przyspieszającym kurczenie się tego sektora był także, trwający do dnia dzisiejszego, kryzys spółdzielczości, jako ruchu społeczno-gospodarczego i związany z tym kryzys członkostwa, przejawiający się w dążeniu do maksymalizacji korzyści indywidualnej [Dzun, Adamski, 2010 s. 42–47]. Lata szybkich przemian społeczno-gospodarczych potwierdziły, że spółdzielczość nie była przygotowana do funkcjonowania w warunkach realnego i globalnego rynku. Świadczą o tym liczne upadłości tych podmiotów, zwłaszcza w sektorze spółdzielczości rolniczej. Od 1989 do 2008 roku liczba wszystkich spółdzielni wiejskich zmniejszyła się o ponad 50% (tabela 1). Największy spadek odnotowały spółdzielnie kółek rolniczych – 67,4%, a najmniejszy spółdzielnie zaopatrzenia i zbytu „Samopomoc Chłopska” – 29%.

Tabela 1. Zmiany liczby spółdzielni w Polsce według branż w latach 1989–2008

Wyszczególnienie	lata				2008/1989 (%)	Spadki (%)
	1989	2000	2007	2008		
Spółdzielnie zaopatrzenia i zbytu „SCH”	1912	1648	1385	1358	71,0	29,0
Spółdzielnie mleczarskie	323	238	188	169	52,3	47,7
Spółdzielnie ogrodniczo-pszczelarskie	140	128	106	90	64,3	35,7
Rolnicze spółdzielnie produkcyjne	2089	1024	840	826	39,5	60,5
Spółdzielnie kółek rolniczych	2006	1063	731	652	32,6	67,4
Banki spółdzielcze	1663	640	590	573	34,4	65,6
Razem spółdzielnie	8133	4741	3840	3668	45,1	54,9

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z KRS z 2008 r.

Należy zaznaczyć, że spółdzielnie rolnicze przygotowały się do przyjęcia nowych zasad działania w realiach Wspólnej Polityki Rolnej Unii Europejskiej. Udało się im nieco zahamować trend masowej likwidacji. Na uwagę zasługują rolnicze spółdzielnie produkcyjne, których liczba w latach 2007–2008 zmalała tylko o 1,7%.

Spółdzielnia jest przedsiębiorstwem, ale istnieje bardziej po to, aby służyć potrzebom członków, którzy są jej właścicielami i sprawują nad nią kontrolę, niż tylko po to, by zapewnić zwrot z zainwestowanego kapitału. Wszystkie przedsiębiorstwa istnieją dla realizacji określonych celów. Celem spółek kapitałowych jest maksymalizacja zysku dla zaspokojenia oczekiwań akcjonariuszy. Z kolei celem działalności spółdzielni jest zaspokajanie potrzeb gospodarczych i społecznych jej członków. Spółdzielnie funkcjonują w otoczeniu jednostek gospodarczych nastawionych na maksymalizację wyniku finansowego, stąd też

muszą być od nich nie mniej efektywne i również zorientowane na korzyści ekonomiczne. W gospodarce rynkowej, w której istnieje ekonomiczna potrzeba grupowej działalności, również rolników indywidualnych, spółdzielnie rolnicze stanowią atrakcyjną formę gospodarowania, nie tylko dla nich samych, ale także dla lokalnej społeczności i gospodarki kraju [Adamski, 2008, s. 7–8]. Wieloletnie tradycje spółdzielczości rolniczej w krajach o rozwiniętej gospodarce wykazują, że formy spółdzielcze mają zdolność dostosowywania się do zmieniających się warunków na rynku. Jako ruch społeczny spółdzielnie uzupełniają inne formy własności i gospodarowania, przystosowując się do panujących reguł rynkowych. W Unii Europejskiej spółdzielnie uznawane są za integralną część rynku i odgrywają ważną rolę w większości państw członkowskich [Mierzwa, 2009, s. 293–300]. Stanowią one cenny pomost między siłami globalizacji a lokalną działalnością gospodarczą [Kukliński, 2001, s. 23].

ROLNICZE SPÓŁDZIELNIE PRODUKCYJNE JAKO PRZYKŁAD SPÓŁDZIELCZYCH FORM GOSPODAROWANIA

Rolnicze spółdzielnie produkcyjne pojawiły się w Polsce po zakończeniu II wojny światowej. Miały one wówczas charakter parcelacyjno-osadniczy i były organizowane spontanicznie, głównie przez byłych pracowników folwarcznych oraz samych rolników, którzy dysponując niewielką liczbą inwentarza żywego i sprzętu rolniczego, dostrzegali konieczność współpracy w ramach jednej organizacji [Bajan, 1988, s. 113]. Z biegiem lat zmieniły się zasady funkcjonowania oraz wizerunek tych podmiotów, ale ich idea pozostaje do dziś taka sama.

Idea rolniczych spółdzielni produkcyjnych opiera się na współdziałaniu drobnych, rozproszonych producentów rolnych w ramach silnej i przyjaznej organizacji o ściśle określonych zasadach prowadzenia działalności. Siła spółdzielni rolniczych wynikająca ze współdziałania ma zapewnić członkom-rolnikom takie ekonomiczne i społeczne profity, których nie są oni w stanie uzyskać działając w pojedynkę. Rolnicze spółdzielnie produkcyjne stanowią szansę dla indywidualnych rolników na wzmocnienie ich pozycji na rynku i niwelowanie negatywnych skutków globalizującej się gospodarki [Domagałski, 2006, s. 13–16]. Głównym celem funkcjonowania rolniczych spółdzielni produkcyjnych jest prowadzenie wspólnego, wielorodzinnego gospodarstwa rolnego oraz podejmowanie działalności na rzecz indywidualnych gospodarstw rolnych członków [*Prawo spółdzielcze...*, 1982]. Obok produkcji rolniczej (uprawa roślin i chów zwierząt) prowadzą działalność pozarolniczą. Rolnicze spółdzielnie produkcyjne są specyficznymi podmiotami łączącymi cechy dwóch grup gospodarstw rolniczych występujących w Polsce. Ten dualistyczny charakter RSP wynika z faktu, że z jednej strony można je uznać za gospodarstwa indywidualne,

ponieważ swoją działalność opierają na pracy własnej członków, z drugiej strony zaś – za gospodarstwo osób prawnych, czyli przedsiębiorstwo rolnicze, ponieważ końcowym efektem ich działalności jest dochód [Gajewska, 2011, s. 97–102]. Spółdzielnie nie są nastawione tylko na maksymalizację zysku, tak jak gospodarstwa osób prawnych. Podstawowym ich celem jest zapewnienie członkom pracy oraz wynagrodzenia na poziomie przez niech akceptowalnym.

Obecnie w Polsce zarejestrowane jest 1083 rolnicze spółdzielnie produkcyjne¹. Podmiotów prowadzących czynną działalność gospodarczą jest 818, natomiast pozostałą część stanowią spółdzielnie będące w stanie likwidacji bądź upadłości lub mające zawieszoną działalność. Kształtujący się od lat 90. XX wieku malejący trend liczebności RSP w ostatnim czasie został nieco zahamowany (tabela 2), co można tłumaczyć wejściem Polski do Unii Europejskiej i objęciem polskiego rolnictwa Wspólną Polityką Rolną.

Tabela 2. Stan liczbowy rolniczych spółdzielni produkcyjnych w Polsce w latach 1989–2010

Lata	Liczba RSP
1989	2089
1995	1123
2000	1024
2005	870
2010	818

Źródło: opracowanie własne na podstawie KZR RSP.

Objęcie polskiego rolnictwa Wspólną Polityką Rolną UE stanowi olbrzymią szansę dla rolniczych spółdzielni produkcyjnych. Stanowi również wyzwanie wynikające z konieczności wyboru właściwej strategii funkcjonowania oraz dostosowania posiadanych zasobów do optymalnych rozmiarów i kierunków prowadzonej działalności gospodarczej. Jednym z najbardziej wyraźnych efektów wpływu integracji europejskiej na działalność rolniczych spółdzielni produkcyjnych, jest organizowanie się tych podmiotów w tzw. spółdzielcze grupy producentów rolnych, posiadających dostęp do unijnych środków pomocowych przeznaczonych na rozwój rolnictwa, przetwórstwa i usług dla rolnictwa. Według danych z Krajowego Związku Rewizyjnego Rolniczych Spółdzielni Produkcyjnych w Polsce w 2010 roku funkcjonowały 32 grupy producentów rolnych, utworzone z udziałem (RSP) rolniczych spółdzielni produkcyjnych. W układzie wojewódzkim przedstawia to się następująco: województwie dolnośląskie – 1, kujawsko-pomorskie – 5, mazowieckie – 1, lubelskie – 2, opolskie – 11, podkarpackie – 4, śląskie – 1, wielkopolskie – 6 i zachodnio-pomorskie – 1.

¹ Dane pochodzą z materiałów Krajowego Związku Rewizyjnego Rolniczych Spółdzielni Produkcyjnych podane są według stanu na dzień 31.12.2010 r.

POTRZEBA ROZWOJU SPÓŁDZIELCZOŚCI ROLNICZEJ W POLSCE

Spółdzielnia w formie przedsiębiorstwa, czyli organizacji należącej do grupy osób, które nią kierują w celu osiągnięcia korzyści, jest już znana od ponad wieku. Prowadzenie działalności rynkowej nie przeszkadza spółdzielniom w wypełnianiu zadań społecznych w stopniu, o którym decydują ich członkowie. Spółdzielnie mogą spełniać swoje misje w dwóch płaszczyznach:

- mogą wspierać konkurencyjność poprzez redukcję wpływów monopolistycznych w rolnictwie, nakłaniać do różnicowania produkcji według jakości odpowiadającej wymogom konsumentów oraz tworzyć otwarte stowarzyszenia;
- sama ich obecność sprzyja rozwojowi rolnictwa w danym kraju i regionie.

Spółdzielnie rolnicze występują w każdym kraju, w którym rolnictwo podlega gospodarce rynkowej. Stanowią one ważną część sektora rolniczego niezależnie od tego, czy kraj jest biedny czy bogaty. Rolnicy łączą się w spółdzielnie, ponieważ:

- pomagają im wzmacniać ich słabą pozycję w negocjacjach;
- w sytuacji, kiedy mechanizmy rynkowe nie zapewniają zadowolających relacji, spółdzielnie mogą otworzyć nowy rynek bądź udostępnić swoim członkom produkty spożywcze lub usługi, które nie są dostępne na rynku;
- łącząc siły w spółdzielni mogą lepiej przystosować produkcje do potrzeb i wymagań rynku, tym samym poprawiają swoją wydajność rynkową, na czym zyskują same spółdzielnie, społeczeństwo i gospodarka państwowa;
- organizacje tego typu mogą przyczynić się do utrzymania miejsc pracy i wzrostu dochodów rolników członków spółdzielni [Mierzwa, 2010, s. 16].

W kontekście przedstawionych szans, jakie stwarza spółdzielczość dla wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich, należy wskazać na potrzebę odbudowy, a następnie rozbudowy istniejących już form spółdzielczego gospodarowania obsługujących bezpośrednio rolnictwo (spółdzielczość rolnicza) oraz wykształcenia licznych form spółdzielni wielofunkcyjnie rozwijających wieś, przynoszących różnorodne korzyści nie tylko członkom, ale również lokalnej społeczności [Czternasty, 2003, s. 207–211].

KIERUNKI ROZWOJU DZIAŁALNOŚCI ROLNICZYCH SPÓŁDZIELNI PRODUKCYJNYCH W POLSCE

Trudności, z jakimi brykają się spółdzielnie, wynikają z ogólnej złej sytuacji w rolnictwie naszego kraju. Dlatego też dalszy los spółdzielni w dużym stopniu zależeć będzie od postaw samych członków, ich przedsiębiorczości, a także polityki państwa wobec rolnictwa i rozwoju wsi.

Doświadczenia państw członkowskich Unii Europejskiej w zakresie kształtowania struktur spółdzielczości rolniczej pozwalają wskazać kierunki rozwoju spółdzielni rolniczych w Polsce. W kontekście przyjmowania organizacyjno-strukturalnych rozwiązań europejskich dla rolniczych spółdzielni produkcyjnych, procesy dostosowawcze oznaczają w szczególności:

- podejmowanie kooperacji międzyspółdzielczej w celu stworzenia spółdzielczych zintegrowanych łańcuchów kontroli całej drogi produktów żywnościowych od producenta surowca (RSP) do konsumenta;
- integrację gospodarczą z innymi przedsiębiorstwami i rolnikami indywidualnymi celem stworzenia silniejszych, bardziej konkurencyjnych organizacji;
- włączenie się w międzynarodową współpracę gospodarczą i współdziałanie z partnerami we wspólnych przedsięwzięciach [Gajewska, 2010, s. 59–68].

Perspektywicznym kierunkiem integracji gospodarczej spółdzielni produkcyjnych i uzyskania w ten sposób poprawy ich sytuacji ekonomiczno-finansowej jest tworzenie grup producentów rolnych, również z udziałem rolników indywidualnych. Potwierdzają to doświadczenia spółdzielni już uczestniczących grupach producentów w Polsce, głównie w zakresie zbóż, rzepaku i trzody chlewnej. Prowadzą one działalność przy wykorzystaniu środków pomocowych przewidzianych obecnie w PROW 2007–2013.

PODSUMOWANIE

Podstawową cechą obecnej działalności spółdzielczej jest ukierunkowanie przede wszystkim na sprawy lokalne. Tu bowiem istnieją członkowie oraz ich potrzeby. Spółdzielcze formy gospodarowania, w tym również rolnicze spółdzielnie produkcyjne mają do zrealizowania wiele funkcji i zadań, które również w warunkach wolnego rynku nie są możliwe do zastąpienia przez inne podmioty gospodarcze czy struktury organizacyjne. Ponadto mają istotne znaczenie w rozwoju rolnictwa zarówno krajowego, jak i lokalnego. Należy mieć świadomość, iż rozwój spółdzielczości rolniczej warunkowany jest przede wszystkim zaangażowaniem, aktywnością oraz przedsiębiorczością mieszkańców. Ważną rolę odgrywają również władze lokalne, które poprzez podejmowane decyzje mogą stymulować rozwój tego typu przedsięwzięć.

Na podstawie powyższego można stwierdzić, że spółdzielnie pozostaną jeszcze długo związane z rolnictwem i z życiem na wsi, dlatego nie stracą na znaczeniu w przyszłości. Zarówno współczesny sektor żywnościowy, jak i wieś wielofunkcyjna, wymagają dobrze zorganizowanej spółdzielczości bankowej, spółdzielni zaopatrzenia i zbytu, spółdzielni handlowych oraz wyspecjalizowanych rolniczych spółdzielni produkcyjnych.

LITERATURA

- Adamski M., 2008, *Procesy dostosowawcze w rolniczych spółdzielniach produkcyjnych*. Raport Programu Wieloletniego nr 120, IERiGŻ-PIB, Warszawa
- Bajan K. 1988, *Niektóre problemy rolniczej spółdzielczości produkcyjnej* [w:] *Spoleczne i ekonomiczne warunki rozwoju RSP: materiały z konferencji naukowej IERiGŻ oraz CZRSP w RKS Byszewsko (22–24 września 1987r.)*, Wydawnictwo Spółdzielcze CZS Samopomoc Chłopska, Warszawa.
- Brzozowski B., 2005, *Spółdzielczość wiejska w aktywizacji środowisk lokalnych na tle współczesnych problemów*. Małopolskie Stowarzyszenie Doradztwa Rolniczego, Kraków
- Czternasty W., 2003, *Wpływ spółdzielczości wiejskiej na rozwój terenów rolniczych Polsce* [w:] *Regionalne uwarunkowania ekonomicznego rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich*, Wyd. UR, 2, Rzeszów.
- Domagalski A., 2006, *Spółdzielnie rolnicze – szansa czy konieczność* [w:] *Spółdzielczość rolnicza w rozwoju wsi i rolnictwa: materiały z konferencji naukowej KRS, KZRS Samopomoc Chłopska, Miedzeszyn*, Warszawa
- Dzun W., Adamski M. 2010. *Spółdzielnie Produkcji Rolnej przed i po wejściu Polski do Unii Europejskiej*, „Zagadnienia Ekonomiki Rolnej” 2/2010.
- Gajewska M., 2010, *Analiza stanu obecnego i kierunków rozwoju rolniczych spółdzielni produkcyjnych w Polsce po przystąpieniu do Unii Europejskiej*. Zeszyty naukowe SGGW, Seria problemy Rolnictwa Światowego, t. 10 (XXV), z. 1/2010.
- Gajewska M., 2011, *Egzemplifikacja przedsiębiorczości w rolniczych spółdzielniach produkcyjnych*. Roczniki Naukowe SERiA, t. XIII, z. 2, Warszawa–Poznań–Wrocław.
- Kukliński A., 2001, *Globalizacja w XXI*, WSUiB, Warszawa.
- Mierzwa. 2010. *Przedsiębiorstwo spółdzielcze. Tradycja i współczesność*, Wyd. Uniwersytetu Przyrodniczego we Wrocławiu.
- Mierzwa D., 2009, *Przedsiębiorstwo spółdzielcze – dotychczasowe doświadczenia i kierunki rozwoju*. Roczniki Nauk Rolniczych, Seria G., t. 96. z. 3.
- Raport o spółdzielczości polskiej*, Warszawa 2010.
- Ustawa z dnia 16 września 1982 roku. „Prawo spółdzielcze” (DzU nr 30, poz. 210, art. 138).

Streszczenie

W publikacji scharakteryzowano spółdzielcze formy gospodarowania na przykładzie rolniczych spółdzielni produkcyjnych. Jednocześnie zaprezentowano potrzebę rozwoju spółdzielczości zwłaszcza rolniczej. Przedstawiono ideę i rolę rolniczych spółdzielni produkcyjnych (RSP) oraz omówiono kierunki rozwoju działalności tych podmiotów w Polsce.

Cooperative Forms of Management – Agricultural Cooperatives*Summary*

This publication discusses the notion of cooperative forms of management illustrated with an example of agricultural cooperatives. Moreover, the need for development of cooperative movements, especially in the field of agriculture, is stressed. The notion and the role of agricultural cooperatives are presented, with further elaboration on directions of development of these units in Poland.